

ВЛАДНА, РЕКОМЕНДАЦІЙНА ТА ДОПОМІЖНА ОЦІНКА ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Е. С. Зеленьак,
помічник прокурора
Великобerezнянського району
Закарпатської області,
здобувач Закарпатського
державного університету

Питання класифікації оцінки доказів у цивільному процесі неодноразово потрапляло у поле зору науки цивільного процесуального права. Проте наразі неможливо сформувати стійку систему підходів оцінки доказів у цивільному процесі, оскільки відсутня єдність у розумінні сутності судового доказування та співвідношення його із судовим пізнанням, етапів доказової діяльності та стадій цивільного процесу, критеріїв, які поділяють оцінку доказів на ті чи інші види. Тому у багатьох дисертаційних та монографічних працях питання видів оцінки доказів або не знаходить свого відображення взагалі, або йому присвячується незначна частина матеріалу, що перешкоджає повноті його розкриття, або автори вирішують питання видової оцінки доказів через інші понятійні конструкції.

Проблемами класифікації оцінки доказів у цивільному процесі за суб'єктивним критерієм займалися такі вчені, як Л. А. Ванеєва, А. О. Власов, С. В. Курильов, К. І. Лельчицький, Б. Т. Матюшин, С. М. Михайлов, І. В. Решетнікова, В. В. Спесівов, М. К. Треушніков, М. А. Фокіна, С. Я. Фурса, Т. В. Цюра, М. Й. Штефан та інші.

Метою цієї статті є характеристика видів оцінки доказів, що можуть давати суб'єкти цивільних процесуальних відносин у цивільному процесі під час доказування обставин цивільної справи.

Класифікація оцінки доказів за суб'єктивним критерієм безпосередньо залежить від вирішення питання про суб'єктний склад діяльності з оцінки доказів, тобто хто з суб'єктів цивільних процесуальних відносин вправі давати доказам свою оцінку та які наслідки такої оцінки настають.

Кожна річ матеріального світу, яку сприймає суб'єкт, характеризується залежністю її сприйняття від специфіки самого суб'єкта, тому сутність оцінки доказів у цивільному процесі складно зрозуміти без уявлення про суб'єктів оцінки доказів.

Розглядаючи вище питання про співвідношення судового пізнання та судового доказування, ми вказували, що у доктрині цивільного процесу склалися два основні підходи щодо цього. З одного боку, оцінка доказів не входить до судового доказування, а тільки є складовою частиною судового пізнання. Змагальні засади цивільного судочинства усунули суд від процесу доказування, а тому обов'язок подавати докази покладається тільки на сторони справи, які виступають суб'єктами доказування. З іншого боку, подані сторонами докази суд повинен оцінити, але оскільки оцінка доказів виводиться за межі судового доказування, то суб'єктом оцінки виступає виключно суд.

Зрозуміло, що з таким підходом до розуміння співвідношення судового пізнання та судового доказування класифікація оцінки доказів здійснюватися не може.

Нині в науці цивільного процесуального права панує концепція, що суд є єдиним і виключним суб'єктом формулювання аргументів (мотивів) оцінки доказів, оскільки законодавчо ніде немає прямої вказівки на право учасників процесу здійснювати оцінку доказів [1, 42; 7, 36; 8, 18–22].

Але, на нашу думку, з цього ще не можна автоматично зробити висновок, що інші учасники судового розгляду оцінку доказів не здійснюють. Наприклад, у ст. 27 ЦПК вказується на право осіб, які беруть участь у справі, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають у ході розгляду справи, і заперечення проти доводів, міркувань інших осіб; у ст. 193 ЦПК України зазначається, що особи, які беруть участь у справі, мають право у судових дебатах виступати з про-

Автор визначає суб'єктів оцінки доказів у цивільному процесі, виходячи з їхнього процесуально-правового статусу. На підставі системи суб'єктів оцінки доказів виділено владну, рекомендаційну та допоміжну оцінку доказів у цивільному процесі, вказано процесуально-правове значення кожного виду оцінки доказів.

Ключові слова: суб'єкти, оцінка доказів, цивільний процес

мовами, де вони можуть посилатися на обставини справи і докази, досліджені в судовому засіданні. Саме тому деякі учені стверджують, що насправді оціночні судження формулюють і особи, що беруть участь у справі, оскільки для здійснення прав по доказуванню, заявленню клопотань, подання аргументів необхідно осмислити відомості про факти, оцінити наявний фактичний матеріал, сформулювати висновки [4, 21; 8, 21].

Проте, вказуючи на можливість здійснення особами, які беруть участь у справі, оціночних суджень, автори, які закріплюють здійснення оцінки доказів тільки за судом, не ставлять знак рівності між оцінкою доказів, яку дає суд, та «оціночними судженнями», які здійснюють особи, що беруть участь в справі. Зокрема, на думку В. В. Спесівова, ключова відмінність між оцінкою доказів, здійснюваною судом, і «оцінками доказів», що вчиняють сторонами, свідками, експертами і іншими учасниками судового процесу, полягає саме у винятковій здатності суду робити висновки із здійсненої оцінки доказів і «нав'язувати» свої висновки усім іншим учасникам судового розгляду, незалежно від висновків «оцінки», здійсненої ними. Тому, як зазначає далі автор, єдиним суб'єктом оцінки доказів, який може бути відображений в законодавчому визначенні оцінки доказів, скажімо в ЦПК РФ і АПК РФ, є суд. Усі інші учасники процесу висловлюють лише «оціночні судження» [7, 38–39]. Аналогічну позицію підтримує багато авторів, наводячи різноманітну аргументацію вказаним твердженням: починаючи від владного характеру оцінки доказів, закінчуючи догматичним тлумаченням норм цивільного процесуального характеру, де оцінка доказів покладається тільки на суд.

На нашу думку, дійсно не варто ототожнювати оцінку доказів, яку вчиняє суд, з оцінкою доказів особами, що беруть участь у розгляді справи, адже саме оцінка доказів судом матиме вирішальне значення, оскільки на її підставі буде зроблено висновок про обґрунтованість вимог сторін та подальше врегулювання правового спору. Але процес мислення осіб, що беруть участь у справі, загалом нічим іншим не відрізняється від процесу мислення судді при оцінці доказів. Тому називати підсумок в оцінці доказів осіб, які беруть участь в справі, що дається ними в судових дебатах, тільки «оціночними судженнями» аж ніяк не можна. Це така ж сама оцінка доказів, яку вчиняє суд, хоча вона і відрізняється певною своєрідністю, враховуючи те, що її надають зацікавлені у вирішенні цивільної справи особи. Показовими у цьому відношенні є аргументи А. О. Власова, який обґрунтовував, чому адвокат виступає суб'єктом оцінки доказів. Процесуальне доказування, пише він, є обов'язком представника, особливо адвоката, для якого участь в розгляді цивільних і арбітражних справ виступає реалізацією його професійних функцій. З іншого боку, оцінка доказів є органічною частиною доказування. У зв'язку з тим, що представник є суб'єктом доказування, а оцінка входить в доказування, представник належить до суб'єктів оцінки доказів.

Нам можуть заперечити, що в системі доказування є такі елементи, які належать до виключної компетенції суду, як, наприклад, перевірка і вилучення доказів. Проте в цьому випадку йдеться про процесуальні дії, для здійснення яких суб'єкт дійсно має бути наділений владними повноваженнями. Водночас, не можна забувати, що оцінка – це розумова, інтелектуальна сторона доказування, у здійсненні якої немає принципової відмінності між судом і представником, оскільки обидва ці суб'єкти доказування аналізують матеріали справи, сприймають і обробляють у свідомості доказову інформацію. Необхідно також доповнити, що представник приймає процесуальні рішення у цивільній справі за узгодженням з довірцем – заявляє клопотання, оскаржує рішення суду і так далі. Ця діяльність є результатом оцінки судових доказів [2, 164–165].

Отже, вважаємо, що не тільки суд, але й особи, які беруть участь у справі, дають оцінку доказам у цивільному процесі. Звичайно, між вказаними оцінками доказів є істотні відмінності, зумовлені процесуальним статусом суб'єктів оцінки доказів, що відрізняє їх одна від одної, але тільки у видовому значенні, адже у своїй сукупності мова йде про одне родове явище – оцінка доказів у цивільній справі.

Оцінку доказів судом називають **владною оцінкою**, оскільки мова йде про суб'єкта, який наділений владними повноваженнями у цивільній справі.

В теорії цивільного процесу вказують на такі характерні риси [6, 27–28] владної оцінки доказів.

1. Владний, обов'язковий характер, оскільки оцінка доказів судом служить основою для ухвалення рішення у справі. Обов'язковість судової оцінки доказів забезпечується обов'язковою силою судових актів.
2. Відображення результатів оцінки доказів в процесуальних документах (рішеннях, ухвалах, постановках).
3. Об'єктивність судової оцінки, оскільки суд повинен абстрагуватися від інтересів окремих сторін і встановити на основі власної оцінки доказів дійсно існуючі обставини справи.
4. Виключність судової оцінки, яка означає, що ніхто, окрім суду, не має права давати оцінку доказів, що спричиняє певні процесуальні наслідки.
5. Залежність процесуальних наслідків оцінки доказів від її результату, яка проявляється в тому, що встановлення (або невстановлення) певних юридичних фактів в результаті оцінки доказів є основою для прийняття по справі відповідного рішення.

Говорячи про владну оцінку доказів, не можна не звернути уваги на один аспект. Якщо цивільна справа розглядається колегіально або судом вищестоящої інстанції, то чи буде у цьому разі мати місце ізольована оцінка доказів кожного із суддів, чи йдеться про виведення єдиної узагальненої позиції з оцінки доказів суду.

Деякі вчені вважають, що при винесенні колегіального рішення у справі оціночні висновки

суддів з'єднуються і перетворюються на оціночні висновки суду. Таким чином, суб'єктом оцінки виступають як окремі судді, так і колективний судовий орган [7, 37; 8, 18–22].

Але, на нашу думку, якщо говорити про колективну судову оцінку, то в такому разі буде зведено нанівець принцип незалежності суддів при розгляді цивільної справи. Кожен із суддів, що здійснює розгляд цивільної справи (професійний чи непрофесійний), повинен самостійно сформулювати власну позицію по розглядуваній справі, у тому числі й з питань оцінки доказів, а вже потім її висловити у нарадчій кімнаті при прийнятті рішення. Сказане опосередковано підтверджується порядком вирішення питань судовою колегією у нарадчій кімнаті. Зокрема, ст. 19 ЦПК України вказує, що кожен із суддів повинен висловитися з того питання, яке необхідне для прийняття рішення, де головуючий голосує останнім (щоб своїм авторитетом не впливати на позицію інших суддів, наприклад, непрофесійних, при розгляді справ окремого провадження – *авт.*). Питання приймається простою більшістю голосів, але суддя, не згодний із цією узагальненою позицією колегії, може висловити свої заперечення у вигляді окремої думки, що складається як письмовий документ і приєднується до матеріалів справи. Мало того, якщо до винесення рішення один із суддів не зможе у подальшому брати участь у цивільній справі (наприклад, у зв'язку із задоволенням клопотання про відвід), введений у судову колегію новий суддя разом із попередніми судьями починає слухати справу від самого початку, тобто з етапу дослідження доказів у судовому засіданні.

Таким чином, узагальнена оцінка доказів суду є не що інше, як звичайне механічне поєднання індивідуальних оцінок доказів окремими судьями, де за правилом простої більшості має бути прийнято рішення з питань оцінки доказів.

Оцінка доказів, яка надається особами, що беруть участь в справі, у теорії цивільного процесу отримала назву **рекомендаційна** [5, 9], оскільки для суду вона має рекомендаційний, а не владний характер. Суддя має право відхилити мотиви та міркування сторін у питаннях оцінки доказів, вказавши доводи такої позиції у справі.

Рекомендаційна оцінка доказів, як і владна, характеризується певними рисами, на які ми раніше вже звертали увагу. Особи, які беруть участь у справі, мають заінтересованість в її вирішенні, що не може не позначитися на їхній оцінці. Але, з іншого боку, відсутність об'єктивності ще не означає, що ці суб'єкти позбавлені можливості висловлювати свої судження про докази. Міркування сторін з приводу оцінки доказів надаються суду протягом всього провадження у справі: при поданні позовної заяви і заперечення проти неї, на бесіді у судді, при розгляді справи по суті, в судових дебатах, при оскарженні судових постанов і так далі. Незважаючи на свій досить суб'єктивний характер, такі судження не можуть бути залишені судом поза увагою. Оцінка доказів

особами, що беруть участь у справі, – це один із чинників, що впливає на формування внутрішнього суддівського переконання. Якщо подібні судження мали місце в процесі, то суд врахує їх при оцінці доказів, що обумовлено вимогою всебічності розгляду цивільної справи. Завдяки цьому, рекомендаційна оцінка непрямым чином відображається в судових актах [6, 28–30].

По-перше, і владна, і рекомендаційна оцінки доказів є обов'язком для суб'єктів оцінки. Слід зазначити, що у літературі висловлено точку зору, за якою владна оцінка доказів є обов'язком суб'єкта, тоді як рекомендаційна оцінка доказів, яку дають особи, що беруть участь в справі, є їхнім процесуальним правом [6, 29–30]. На нашу думку, ця позиція є не зовсім правильною.

Якщо обов'язок суду здійснити оцінку доказів дійсно впливає із положення чинного законодавства (зокрема за ст.ст. 214 та 215 ЦПК України суд має дати відповідь на питання, чи мали місце обставини справи та якими доказами вони підтверджуються, і навести мотиви свого судження), то здійснення обов'язку оцінки доказів для осіб, які брали участь в розгляді цивільної справи, не так однозначно впливає із положень вітчизняного законодавства. Вважаємо, що обов'язок здійснювати оцінку доказів у сторін виникає в силу виконання ними обов'язку доказування по цивільній справі. Згідно з ч. 1 ст. 60 ЦПК України кожна із сторін повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Тобто недостатньо вказати на обставини, які обґрунтовують вимоги чи заперечення сторони. Потрібно також вказати, які докази, на думку сторони, вказані обставини справи підтверджують. «Прив'язка» того чи іншого доказу до відповідної обставини цивільної справи безпосередньо пов'язана з інтелектуальною (розумовою) діяльністю, в рамках якої протікає процес оцінки доказів.

Ось чому, на нашу думку, як владна, так і рекомендаційна оцінки доказів впливають із процесуальних обов'язків, які ставляться перед суб'єктами оцінки доказів. Особливістю рекомендаційної оцінки доказів у цьому відношенні є те, що загальної норми, яка б визначала необхідність здійснення сторонами оцінки доказів, немає. Але вказані норми легко можна віднайти в регламентації ряду процесуальних дій сторін. Зокрема, якщо сторона подає клопотання до суду про виклик свідка (ч. 1 ст. 136 ЦПК України), витребування доказів (ч. 2 ст. 137 ЦПК України) або призначення експертизи (ч. 1 ст. 143 ЦПК України), то вона вже повинна вказати, для встановлення якого факту необхідно вчинити такі процесуальні дії. Тобто у цьому разі вже проводиться попередня оцінка доказу на його належність до предмета доказування. Інший приклад: ст. 295 ЦПК України регламентує реkvізиту апеляційної скарги, в тому числі необхідність вказівки на те, у чому полягає незаконність або необґрунтованість рішення чи ухвали суду першої інстанції, де як на різновид необґрунтованості

вказують на неправильне встановлення судом обставин цивільної справи внаслідок неправильної оцінки доказів (виділено нами – *авт.*) у справі. Представники, які замінюють сторони справи, наділяються їхніми процесуальними правами та обов'язками, а тому обов'язок оцінки доказів поширюється і на них. Таким чином, владна і рекомендаційна оцінки доказів виступають процесуальним обов'язком суб'єктів оцінки доказів.

По-друге, владна та рекомендаційна оцінки доказів мають одну спільну основу – вони надаються суб'єктами доказування, що брали участь в дослідженні доказів, інакше, спираючись на своє внутрішнє переконання, вони не змогли б здійснити оцінку доказів по цивільній справі.

Отже, є всі підстави виділення двох видів оцінки доказів за процесуальними наслідками – владної та рекомендаційної.

Слід звернути увагу на ще одного суб'єкта цивільного процесу, який не входить до групи осіб, які беруть участь у справі, а до інших учасників процесу (за старим ЦПК – до осіб, які сприяють розгляду справи), що також здійснює оцінку доказів. Мова йде про мало вивченого у теорії цивільного процесу учасника цивільного судочинства, яким є *особа, що надає правову допомогу*. Цей суб'єкт не є представником сторін та третіх осіб, оскільки його правовий статус чітко виписаний законом: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутнім у судовому засіданні (ч. 2 ст. 56 ЦПК України). Показовим у цьому відношенні є додаткове судові рішення, де адвокат, будучи представником відповідача, звернувся до суду про стягнення із сторони позивача, яка прогнала справу, витрати на правову допомогу. Суд, додатковим рішенням, відмовив у задоволенні клопотання, вказавши, що «представник особи, яка бере участь у справі за договором, має процесуальний статус саме представника цієї

особи, що передбачено статтями 26, 42 ЦПК і не може одночасно мати процесуальний статус особи, яка надає правову допомогу» [3]. Попри це, будучи особою, яка має правову освіту, вивчаючи матеріали справи, маючи можливість бути присутньою у судових засіданнях, особа, яка надає правову допомогу, може сприймати доказову інформацію та формувати власну оцінку доказів і висловлювати її сторони або третій особі. Проте оцінка доказів, яку надає судовий представник, відрізняється від оцінки доказів, що надає особа, яка бере участь у справі. Зокрема, особа, яка надає правову допомогу, не може виступати як представник у судових дебатах та давати кінцеву оцінку доказів у промові, оскаржувати судові рішення та ухвали, в процесуальних документах надавати оцінку доказам, заявляти клопотання про виклик свідків, призначення експертизи та вчиняти інші процесуальні дії від імені сторін чи третіх осіб, де також надається оцінка доказам. Отже, особа, яка надає правову допомогу, може здійснювати оцінку доказів в усній формі та висловлювати її особі, яка своєю заявою перед судом залучила її до справи, але висловлювати оцінку доказів суду особа, яка надає правову допомогу, не може. Ось чому вказана оцінка доказів має *допоміжний характер*, оскільки вона спрямована на формування рекомендаційної оцінки доказів у осіб, які беруть участь у справі, зокрема сторін та третіх осіб.

Висновки. Поряд із владною та рекомендаційною оцінками доказів, на нашу думку, слід виділяти допоміжну оцінку доказів, яку здійснює особа, що надає правову допомогу, яка спрямована на формування внутрішнього переконання у питаннях оцінки доказів в сторін та третіх осіб. Допоміжний характер оцінки доказів особи, що надає правову допомогу, є очевидним і безпосередньо впливає з правового статусу особи, яка надає правову допомогу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Ванеева Л. А. Судебное познание в советском гражданском процессе / Л. А. Ванеева ; под ред. Н. А. Чечиной. – Владивосток : ДГУ, 1972. – 133 с.
2. Власов А. А. Адвокат как субъект доказывания в гражданском и арбитражном процессе / А. А. Власов. – М. : Юрлитинформ, 2000. – 240 с.
3. Додаткове рішення Бердянського міськрайонного суду Запорізької області у цивільній справі від 10 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21343996>
4. Крипакова Д. Р. Объяснения лиц, участвующих в деле, в системе средств доказывания в арбитражном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Д. Р. Крипакова. – Саратов, 2009. – 25 с.
5. Матюшин Б. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции по гражданским делам. : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Б. Т. Матюшин. – М., 1977. – 17 с.
6. Михайлов С. М. Оценка доказательств судом второй инстанции в гражданском судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук / С. М. Михайлов. – М., 2001. – 212 с.
7. Спесивов В. В. Оценка доказательств в гражданском и арбитражном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук / В. В. Спесивов. – Саратов, 2011. – 285 с.
8. Фокина М. А. Оценка доказательств и новый ГПК РФ / М. А. Фокина // Арбитражный и гражданский процесс. – 2003. – № 6. – С. 18-22.

Зеленяк Э. С. Властная, рекомендательная и вспомогательная оценка доказательств в гражданском процессе

Автор определяет субъектов оценки доказательств в гражданском процессе, исходя из их процессуально-правового статуса. На основании системы субъектов оценки доказательств выделены властная, рекомендательная и вспомогательная оценка доказательств в гражданском процессе, указано процессуально-правовое значение каждого вида оценки доказательств.

Ключевые слова: субъекты, оценка доказательств, гражданский процесс

Zelenyak Edward. The imperious, recommendatory and subsidiary appraisals of evidences in a civil lawsuit

The author defines the subjects of evidence appraisal in a lawsuit, proceeding from their processional and legal status. On the basis of the subject system of evidence appraisals the author figures out the imperious, recommendatory and subsidiary appraisals of evidence in a lawsuit, and indicates the processional and legal significance of every variety of evidence appraisals.

Key words: subjects, the averment appraisal, a lawsuit